

HAL
open science

Abans del 1914: Què pensaven les militàncies obreres i republicanes ?

Pere Gabriel

► **To cite this version:**

Pere Gabriel. Abans del 1914: Què pensaven les militàncies obreres i republicanes ?. Catalonia, 2020, 26, pp.70-79. hal-03590961

HAL Id: hal-03590961

<https://hal.science/hal-03590961>

Submitted on 28 Feb 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Abans del 1914: Què pensaven les militàncies obreres i republicanes?

Pere GABRIEL

Universitat Autònoma de Barcelona

Pere.Gabriel@uab.cat

Résumé : L'article présente un aperçu des cultures politiques actives au sein du mouvement ouvrier et des secteurs populaires catalans tout au long du XIXe siècle. Je donne un exemple diachronique basé sur le sens et les interprétations de ce que l'on entendait par socialisme tout au long du XIXe siècle. Cependant, une perspective à long terme ne signifie pas ignorer la chronologie, et je consacre une section aux militantismes ouvriers et populaires des huit cents ans avant le républicanisme et le catalanisme. L'article reflète également de manière approfondie le syndicalisme catalan tout au long du XIXe siècle.

Abstract: The article presents an overview of the political cultures active within the labour movement and the Catalan popular sectors throughout the nineteenth century. I give a diachronic example based on the meaning and interpretations of what was meant by socialism throughout the nineteenth century. However, a long-term perspective does not mean to ignore the chronology, and I devote a section to the working-class and popular militancy of the eight hundred years before republicanism and Catalanism. The article also reflects extensively on Catalan trade unionism throughout the nineteenth century.

Mots-clés : Cultures politiques de la classe ouvrière, socialisme, républicanisme, catalanisme, syndicalisme catalan.

Keywords: Working-class political cultures, socialism, republicanism, *catalanism*, Catalan trade unionism.

Intento una visió general a l'entorn de les cultures polítiques actives dins el moviment obrer i els sectors populars al llarg del segle XIX¹. La meva formulació nega els

¹ He optat per una redacció fonamentalment assagística i he conservat el to oral de la meva intervenció a la Journée d'étude «Cultures politiques en Catalogne XVIII-XXIe siècles» que tingué lloc l'11 de febrer de 2019 al Centre d'Études Catalanes de Paris. He tingut en compte una bibliografia molt àmplia. En especial, algunes obres meves anteriors, per exemple, amb un abast relativament general, GABRIEL, Pere. «Sobre la cultura política obrera a Catalunya el segle XIX. Algunes consideracions». *Revista Cercles d'Història Cultural*, 8 (2005), p. 15-42; GABRIEL, Pere. «Sindicatos obreros y reforma social en el siglo XIX. El reformismo antes de la reforma». Dins d'ESPUNY, María Jesús, PAZ, Olga i CABAÑETE, Josep (eds.). *Un siglo de derechos sociales. A propósito del centenario del Instituto de Reformas Sociales (1903-2003)*. Bellaterra: UAB, 2006, p. 81-110; GABRIEL, Pere. *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*. Reus/Barcelona: Fundació Josep Recasens i Fundació Campalans, 2007; GABRIEL, Pere. «Un siglo de sindicalismo en España (1870-1970). Propuestas y significados». Dins CASTILLO, Santiago (coord.). *Mundo del trabajo y asociacionismo en España*. Madrid: Catarata, 2014, p. 139-170. Allí hom hi pot trobar les principals referències bibliogràfiques usades.

compartiments i les seqüències lineals. Hi hagueren, òbviament, diferències i matisos interns, però crec que som davant un conglomerat social i cultural obrer i popular, amb la persistència de moltes inter-connexions, amb un aiguabarreig i difícil magma de referències. Globalment, hom es mogué dins una cultura política que era progressista (en la mida que hom creia en la llei del progrés), liberal (d'afirmació fins i tot radical de la llibertat col·lectiva i individual) i més donada al racionalisme i el lliure pensament que no a l'acceptació de la irracionalitat i menys encara l'obscurantisme i les religions instituïdes. No hem de fixar-nos sols en el transfons ideològic. També hi hagué tot un conjunt de *valors* i la recerca, sovint a les palpentes, d'una nova moral que es pretenia contraposada a la del capitalisme més descarnat i a la del tradicionalisme catòlic més reaccionari.

Les formulacions obreristes no sols sorgiren *inicialment* de les militàncies liberals, progressistes i democràtiques sinó que, al llarg del temps, mantingueren múltiples deutes i concomitàncies amb el republicanisme —o, si es vol, amb el pensament radical democràtic—, i de forma especial, en el cas català, amb la cultura republicana federal (però, importa advertir-ho, no sols; també amb el possibilisme o el republicanisme progressista i zorrillista que provenia de Prim).

Que hi hagué tensions i contrast entre les formulacions socialistes, anarquistes, anarcosindicalistes, cooperativistes, reformistes socials, etc. és evident. I no es tracta en absolut de negar-les. Ara bé, aquestes foren contínues i el que no hauríem d'acceptar és aquella vella idea que fixava un avenç lineal cap a una ideologia de classe cada cop més depurada, un avenç objectivament inevitable, seguint els compassos del creixement de la industrialització, i els d'una hipotètica polarització progressiva de l'estructura de les classes socials. L'esquema era atractiu (i per a alguns ho continua sent, donada la seva simplicitat): en una primerenca fase de desenvolupament, amb un pes encara fort de la feina artesanal i el petit poble menestral, el que tocava era la confusió entre els interessos i les ideologies dels obrers i les aspiracions petit burgeses. És a dir, els obrers no podien sinó acceptar les idees del republicanisme i el pensament radical democràtic del 1848. Posteriorment, amb l'expansió de la indústria i la gran fàbrica, arribaven les grans formulacions obreres de classe, notòriament, el socialisme marxista (encara que en el cas català ha calgut sempre recórrer, és clar, a l'anarco-sindicalisme).

Una tercera gran qüestió. No hauríem de minimitzar un fet fonamental: les primeres projeccions del catalanisme polític —no sols cultural o intel·lectual— foren animades per sectors de la militància popular i republicana, populista si es vol, i també l'obrera. Sovint, encara som deutors d'un concepte estret en relació al catalanisme polític, que per a determinats historiadors i publicistes sembla no existir més enllà de les formulacions conservadores (Duran i Bas, Mañé i Flaquer) i pratianes (Prat de la Riba). Fixem-nos, però, que aquestes propostes, en la seva vessant política, arribaren els anys vuitanta i noranta del segle, després de tot el que havia significat, molt abans, el republicanisme federal i l'afirmació popular en els moviments liberals de la primera meitat del segle o en els anys del Sexenni. I si ens situem en els anys vuitanta, abans que no els grans textos dels autors esmentats, hi hagueren les apostes —i els llibres i escrits— més ambicioses i elaborades, distintes entre si, però en força aspectes coincidents, de Josep Narcís Roca i Farreras, Valentí Almirall i Josep Maria Vallès i Ribot.

Un exemple diacrònic: significat i interpretacions del socialisme

Una manera útil de veure tot el joc d'ambigüitats, canvis i tensions dins la cultura política obrera i popular catalana del XIX és fixar-nos en el terme i concepte clau del

socialisme². Totes les militàncies, i en bona part tota l'esquerra republicana se'n digueren, de socialistes. Què volien dir? Què entenien per socialisme en un moment o altre?

Primeres formulacions

He de donar per coneguda la importància del dit socialisme utòpic (més pròpiament l'hauríem de qualificar potser simplement de primer socialisme). A Espanya i a Catalunya les lectures inicials foren dels primers anys quaranta, amb una traducció primerenca i d'impacte a Barcelona com fou *Fourier, o sea explicación del sistema societario* (1841)³. Fou llavors quan l'ús del terme socialista es generalitzà i fins arribà a ser comú. La paraula es referia, però, sols a l'aspiració d'alguns a configurar una nova societat assentada en bases distintes a les existents i en particular a les que estaven imposant el nou capitalisme econòmic i el liberalisme burgès. Es pretenia simplement frenar els aspectes més descarnats de les desigualtats i trobar alguna sortida al deteriorament de la situació social dels sectors populars i obrers, i molt en especial la dels més desvalguts. En definitiva, es tractava de corregir l'escandalosa *proletarització* dels treballadors. El terme *proletari* feu justament llavors la seva aparició i durant molt de temps es contraposà precisament al de l'obrer.

Fou llavors (en els anys quaranta/seixanta) quan sorgí la distinció entre un socialisme polític, abocat d'alguna manera a la conquesta del Govern i la democratització de l'Estat, i un socialisme societari, més replegat dins l'associacionisme propi —el de la societat civil en diríem ara—, que pretenia actuar al marge justament de la política. Les fronteres entre l'un i l'altre eren tènues. Un fet rellevant fou que les anàlisis socialistes van tendir a confondre's amb la reivindicació i la defensa de l'obrer, en tot cas, amb la idea del treball —no el capital ni la riquesa— com a principal factor de la producció i, més encara, com a un principi moral fonamental.

Hi hagueren d'altres consideracions i propostes que s'entrelligaven amb aquell concepte, amb una persistent influència posterior dins de l'esquerra. Notòriament, i sigui dit molt sintèticament: l'entusiasme pel significat progressista de la indústria; el dret a intentar formes alternatives d'estructuració social fonamentades en el treball i obertes a una nova moral solidària; la necessitat de l'associació per a contrarestar l'individualisme més egoista i en tot cas per a frenar l'hegemonia dels rics i els poderosos; en fi, la magnificació del paper de l'educació com el principal instrument de regeneració social i això en una doble direcció, en primer lloc, en tant que havia de permetre i assegurar a tothom l'accés als coneixements científics i pràctics, allunyats de la teologia i la cultura mediatitzada per l'Església, i, en segon lloc, en tant que forjadora d'una nova civilitat i una nova ciutadania.

També hauríem d'afegir que, tímidament, es va iniciar la diferenciació entre socialisme i comunisme. De moment, el socialisme va ser considerat simplement com més reformista i possibilista, que no exercia la imposició ni *l'absolutisme*, que se suposava inherent a la societat comunista.

² Vegeu GABRIEL, Pere. «Capítulo 5. Los socialismos del siglo XIX y principios del XX en algunos textos». Dins SERRALLONGA, Juan i AMORES, Montserrat (coords.). *Palabras en acción. Revolución, Obrero, Socialismo y Federalismo (1843-1917)*. Madrid: Catarata, 2018, p. 124-148.

³ Era una traducció de la obra de Mme GATTI DE GAMOND. *Fourier et son système*. Paris: L. Desessart Éditeur, 1839. La primera definició detectada en el DRAE és la del 1852. La caracterització era: «Sistema que es proposa principalment una nova distribució general de béns». Ignorava, sens dubte, el rerefons polític i productiu, i s'hi pot rastrejar certa identificació del terme amb el comunisme, tant el de Cabet com el que provenia de les propostes més igualitaristes que es van donar dins de la Revolució Francesa (per exemple, en Babeuf i els seus seguidors). La mateixa Acadèmia i l'oficialitat acadèmica no anaven a formular una descripció més precisa fins a l'edició del 1884.

Importa adonar-se'n que no es va produir una contraposició entre socialisme obrer i socialisme no obrer, ja que, en general, la inclinació cap al obrerisme, reformista o paternalista, va ser clara. Amb més o menys coherència, aquell socialisme va penetrar i va travessar les formulacions de l'esquerra radical i democràtica de l'època, a les quals va dotar, si més no, d'un discurs social i obrerista. L'acceptació de la revolucions del 1848 i de les primeres manifestacions del nou moviment obrer van ser en aquest sentit un símptoma significatiu.

No puc entretenir-me en l'explicació dels dos moviments, tant el republicà com l'obrer. A retenir, simplement, la importància de tota una generació de joves, en gran mesura obrers d'ofici, amb una voluntat d'accedir a la cultura, i fills de menestrals abocats a l'escriptura i les professions liberals, que havien de constituir els grans referents del moviment republicà federal i obrer de la Revolució del 1868, i alhora alguns dels principals difusors del primer socialisme a Catalunya. Espero que tots plegats puguem reconèixer i situar els grans noms d'Abdó Terradas (1812-1856), Narcís Monturiol (1819-1885), Francesc Pi i Margall (1824-1901), Francesc de P. Cuello (1824-1851), Josep Anselm Clavé (1824-1874), Francesc Sunyer i Capdevila (1826-1898), o Ceferí Tresserra (1830-1880). Sense oblidar els nostres primers introductors i teòrics de l'associacionisme mutualista i cooperativista, com Josep Roca i Galès (1828-1891), Joan Tutau i Vergés (1829-1893) o Antoni Gusart (1833-1905), sense negar, d'altra banda, el paper de Fernando Garrido (1821-1883). Potser, arribats aquí, només em resta recordar la importància del seguit de revistes i setmanaris que presidiren tant la mobilització organitzativa de l'obrerisme, com la del primer republicanisme, en especial, *El Republicano* (1842), *La Fraternidad* (1847-1848) i *El Padre de Familia* (1849), *El Eco de la Clase Obrera* (aquest a Madrid, 1855), *El Obrero* (1864-1866) i *La Asociación* (1866-1867). Més encara: caldria aturar-se en el significatiu congrés obrer celebrat a Barcelona el desembre de 1865, impulsat per Antoni Gusart, que constituí un magnífic resum del que aquella primera cultura política obrera entenia per socialisme, cooperativisme i associacionisme.

Socialisme i Primera Internacional

Els congressos de la Primera Internacional, entre 1864 i 1872, van marcar profundament els significats del socialisme. Van constituir un fòrum de discussió molt ampli en el qual les diverses formulacions van debatre i, amb més o menys nitidesa, es van anar fixant unes noves interpretacions que resultarien a la fi hegemòniques. Una de les batalles fonamentals va ser la que varen mantenir el proudhonisme i l'aposta mutualista, també el cooperativisme, front el sindicalisme més reivindicatiu i unes noves concepcions del socialisme, vencedores a la fi, que de manera diversa van defensar Marx, De Paepe i la delegació belga, i així mateix Bakunin.

Totes aquestes qüestions van tenir el seu reflex a Catalunya i molt especialment en el congrés obrer reunit a Barcelona el juny de 1870, que va ratificar el suport a la Internacional i va acordar la creació de la Federació Regional Espanyola de l'AIT. Respecte del socialisme, va quedar fixat, majoritàriament, que aquest implicava la idea d'una nova societat en què les principals matèries primeres i els mitjans de producció i de canvi havien de ser socials. L'afirmació de la propietat social es va imposar davant del cooperativisme i altres fórmules que no l'assumien totalment. Ells tendien a interpretar el famós lema que proclamava que els mitjans de producció havien de ser i estar en mans dels mateixos treballadors, com a propietat dels cooperativistes o mutualistes concrets de cada cooperativa o mútua. La disputa, a més, tenia moltes implicacions referides a l'estratègia a desenvolupar per avançar cap a la revolució social, ja que els cooperativistes demanaven l'ajuda del sindicat i consideraven que aquest no era sinó un instrument de

reivindicació laboral i enfrontament amb la patronal, mentre la cooperativa representava una alternativa real al sistema de producció capitalista. Constatem que el cooperativisme casava bé amb les formulacions més reformistes del socialisme i en conjunt amb el socialisme liberal que defensaven molts republicans.

Tot al contrari, la moció triomfant supeditava al sindicat la cooperativa, que era vista només com un instrument útil però no com la principal peça de l'estratègia emancipadora. En aquell congrés va vèncer, com ja havia succeït en els congressos internacionals de Brussel·les el 1868 i Basilea en 1869, una idea de sindicalisme que no es limitava a la simple reivindicació i confrontació laboral amb la patronal, sinó que pretenia constituir el principal instrument de la lluita emancipadora del proletariat.

L'aparició i propaganda intensa d'aquell socialisme internacionalista aviat va obrir una nova disputa interna, que va enfrontar marxistes i bakuninistes. La disputa, plena de suspicàcies i acusacions personals, es va desenvolupar sobretot en la premsa obrera, amb òrgans pro bakuninistes tan potents com *La Federación* de Barcelona (1869-1874) i, successivament, *La Solidaridad* (1870-1871) i *El Condenado* (1872-1873) de Madrid, davant de *La Emancipación* (1871-1873), també de Madrid, des d'on es va difondre la versió marxista de la Internacional. Fora d'aquest àmbit, els debats i les lectures del terme, sens dubte amb una major repercussió general, es van produir ancorades en les interpretacions republicanes i els vencedors del congrés obrer de Barcelona no van poder evitar el gran pes d'una renovada formulació del socialisme reformista, que continuaria mantenint el cooperativisme i el mutualisme com la seva principal aposta. Durant el Sexenni, la força del republicanisme es va sustentar en la mobilització obrera i, com ja havia succeït al congrés de 1870, el debat sobre la intervenció política del moviment obrer va ser central. Molts van pensar que aquest havia de ser una de les peces d'un moviment, més ampli, de definició republicana. En les seves versions d'esquerra, aquest moviment republicà havia d'assegurar, a través de la política, tant la democratització i federalització de l'Estat, com la realització de canvis profunds en el terreny de la propietat i dur a terme tot un programa de grans reformes socials en benefici del quart estat, que, segons es deia, eren inexcusables.

Encara que en general no se li ha prestat massa atenció, té una especial significació la creació a Barcelona d'un Partit Socialista Republicà Federal el 10 de març de 1872. Va ser la primera vegada que el terme socialista es va incloure dins de la denominació oficial d'un partit polític. El grup, impulsat per l'esquerra dels federals (Baldomero Lostau, Josep Roig i Minguet, Lluís Carreras i Pompeu Gener), certament, no va quallar, però aconseguí de sistematitzar l'ideari socialista reformista, de referència cultural i política liberal, amb una presència destacada en el moviment cooperatiu i en el sector del tèxtil, en especial els teixidors. Fou una de les baules que expliquen la persistència posterior d'un socialisme liberal potent a Catalunya que es contraposaria a l'anarquisme i l'anarcosindicalisme, i també al socialisme marxista.

Socialdemocràcia i socialisme marxista

El llenguatge socialista de fi de segle va rebre l'empremta de la Segona Internacional creada el 1889. Fou llavors quan, pròpiament, el PSOE assolí un perfil ideològic i polític marxista relativament potent. Ara bé, a Catalunya, malgrat una presència certa, no pogué contrarestar el pes del socialisme liberal reformista, de cultura republicana, el qual, amb diverses denominacions i després d'haver trencat aviat la seva coordinació amb el grup marxista madrileny, mantingué una activitat regular fins al finals del segle i els primers anys del segle XX, tot mantenint una estreta relació amb el socialisme possibilista i municipalista francès de Paul Brousse.

La Segona Internacional, sota l'impuls de la socialdemocràcia alemanya, afavorí l'extensió del qualificatiu socialdemòcrata. Fixem-nos-en, en un sentit estricte, socialdemòcrata, no implicava cap professió de fe pròpiament socialista (que fixés com a objectiu central la construcció d'una societat socialista) i molts grups radical demòcrates i republicans també la feien servir. Alhora apuntava a un cert inter-classisme, que sols alguns partits pretenien trencar amb la inclusió del terme obrer en la denominació. En tot cas, les diferències *culturals* entre el psoisme i els *socialdemòcrates* del grup d'*El Obrero* tingueren a veure, fonamentalment, amb la major o menor acceptació doctrinària del marxisme i una diferent valoració en relació al reformisme. Una gran diferència, i no era pas secundària, era que l'obrerisme demòcrata i socialista creia que la única opció realista era avançar cap a la nova societat des del reformisme i, en alguna mesura, des de la incidència política republicana, mentre el psoisme de referència marxista mantenia i exaltava el discurs d'un canvi *revolucionari*, producte de l'esclat brusc del capitalisme. En el cas del PSOE, en aquells moments, el reformisme no pretenia ser un camí cap al canvi de societat, sinó un simple instrument, sovint pragmàtic, per obtenir petites millores per al dia a dia dels treballadors.

Anarquisme, anarcosindicalisme i socialisme

Fins als anys noranta eren molts els arguments i el discurs compartit entre l'anarquisme d'arrel bakuniniana i el sindicalisme de referència internacionalista. Aquesta confluència, formulada els anys del Sexenni, s'havia mantingut amb força dins l'anarcosindicalisme i anarco-col·lectivisme català dels anys vuitanta. Ara bé, l'impacte i influència cada vegada més gran de Kropotkin i el seu anarco-comunisme va ajudar a delimitar els camps. D'una banda, l'anarquisme es va apartar una mica de l'estricta obrerisme anterior; de l'altra, en els anys de revisió dels paràmetres culturals del canvi de segle, l'anarcosindicalisme va veure en el sindicalisme revolucionari una renovació que no era sinó la continuació dels seus postulats col·lectivistes i internacionalistes dels anys setanta i primers vuitanta. Uns i altres van continuar usant sovint el qualificatiu socialista en parlar i dibuixar la nova societat a la qual aspiraven. Això sí, el seu socialisme tenia sempre cognom (socialisme anarquista, en contraposició al socialisme d'estat, socialisme autoritari o socialisme marxista). També s'ha de dir que eren més proclius al seu ús els anarcosindicalistes amb un passat col·lectivista que no els anarquistes de nou encuny o aquells que ja en els anys vuitanta havien optat per l'anarco-comunisme.

La Revista Blanca en la seva primera època, 1898-1905, va ser un dels òrgans més representatius del debat teòric entre els anarquistes i els anarcosindicalistes, i allà Federico Urales va escriure molt sobre la qüestió. A notar que a la revista pot constatar-se la importància dels canvis produïts en les interpretacions sobre el significat del comunisme. En temps de la Primera Internacional, els bakuninistes havien fet servir una de les accepcions sobre el terme comunista, la qual accentuava la seva definició estatalista, és a dir autoritària, per així poder denunciar i diferenciar-se dels marxistes. En temps de Kropotkin, el comunisme es va situar ja només en relació amb una propietat social que s'havia d'estendre més enllà dels instruments de treball, infraestructures i matèries primeres per incloure també el consum, i poder proclamar efectivament l'abolició de tota propietat privada.

El fet és que, en aquell canvi de segle, els anarquistes es van esforçar a diferenciar el seu socialisme del marxista. Hi va haver un cert combat sobre qui anava a apropiarse del terme, amb la intervenció molt destacada de Josep Llunas i Pujals (1852-1905) i el seu setmanari *La Tramontana* (1891-1896). Al final, no van poder imposar la seva versió i, per tant, va vèncer la definició i delimitació marxista. En la batalla, el problema va ser, per als anarquistes, que, en realitat, com havia d'advertir sovint Urales, ells eren, cada

vegada més, comunistes i no col·lectivistes i, sens dubte, el col·lectivisme casava millor que no el comunisme amb la definició d'una societat socialista.

El socialisme també implicava, en el cas del discurs i la discussió àcrata, posar en un primer pla l'equilibri entre el respecte i la defensa de la llibertat individual i personal i el manteniment de la solidaritat i l'articulació social. Davant del comunisme —identificat per alguns encara amb l'autoritarisme i l'estatalització, com fou el cas, especialment, del mateix Josep Lluas i Pujals— el socialisme no arriava la bandera de la defensa de la llibertat individual. Recordem l'important i bàsic que era, per als anarcosindicalistes i l'anarquisme més centrat i constructiu, el federalisme social i la teoria del pacte que tan insistentment havia intentat explicar Francesc Pi i Margall.

No he esmentat un element, usualment molt destacat, per tal de diferenciar l'anarquisme i l'anarcosindicalisme respecte dels socialismes, el marxista o el liberal i reformista. Em refereixo a l'actitud davant al política i la pretesa negativa dels primers a les simples reformes legals. Mirat de prop, el que hi havia era una desconfiança molt generalitzada, en el cas espanyol, de totes les diverses militàncies obreres envers la real voluntat i capacitat reformista de l'estat liberal burgès. Desconfiança i denuncia que també es concretava en relació al parlamentarisme. Aquest que s'afirmava representatiu, tanmateix, no ho hauríem d'oblidar, fou elegit en conjunt al llarg del segle amb un sufragi censatari i, en els anys finiseculars, a través d'un sufragi masculí dit universal, descaradament manipulat. A partir d'aquí, les posicions no eren, pràcticament en cap cas, de rebuig a les reformes laborals i socials. Es diferenciaven, això sí, en relació al que cada tendència considerava més viable i operatiu: els autoproclamats reformistes, malgrat totes les dificultats, creien que calia alguna mena de suport dels homes de la situació (liberals, republicans possibilistes o conservadors reformistes i catòlics socials); els marxistes s'hi oposaren durant molt de temps, i, en tot cas, el que volien era ser presents en algunes de les instàncies socials i polítiques, almenys per a les tasques de propaganda que se'n podien derivar; finalment, no sense matisos, els anarquistes i anarcosindicalistes consideraven que les conquestes sols podien venir de la mobilització i la pressió al carrer, fora de qualsevol mena de política oficial i institucional.

Una anàlisi de temps llarg no vol dir ignorar la cronologia. Militàncies obreres i populars del vuit-cents davant el republicanisme i el catalanisme.

Malauradament, el rellotge és sempre implacable. He treballat força el tema i podria aportar-ne força detalls. M'hauré de conformar però, com he anat fent fins aquí, amb unes poques frases lapidàries, fins i tot sols enunciades.

Per a començar, cal tenir en compte que la població obrera i popular catalana del vuit-cents, malgrat la creixent pressió de moviments migratoris interns i també immigracions de fora, era fonamentalment local i catalano-parlant. En aquest sentit, el pes de la catalanitat era notable i en molts casos, especialment entre sectors de professions liberals, obrers d'ofici i escriptors de la menestralia, compartia una imatge entusiasta i un discurs cofoi sobre temes de l'època com el *caràcter* propi, la *història heroica*, o la capacitat de *progrés* de tot el poble⁴.

És fàcil de constatar que aquesta catalanitat era també molt present dins les militàncies republicanes i obreres, tant les socialistes com les anarquistes i anarcosindicalistes. El que

⁴ Vegeu GABRIEL, Pere. «Cap. 2. Obrers i sindicats al segle XIX, fins els anys de la Primera Guerra Mundial: catalanisme i catalanitat». Dins OYÓN, José Luis i ROMERO, Juanjo (eds.). *Clase antes que nación. Trabajadores, movimiento obrero y cuestión nacional en la Barcelona metropolitana, 1840-2017*. Barcelona: El Viejo Topo, 2018, p. 87-116.

no nega, òbviament, la presència de grups i casos especialment incòmodes i crítics davant la mateixa. Normalment, es tractava de persones vingudes de fora amb un cert significat i una certa formació (professional, laboral o ideològica). Recordem, sols com a un petit exemple, les consideracions fetes per Anselmo Lorenzo sobre tot el grup dirigent anarcosindicalista català del Sexenni i els anys vuitanta. Lorenzo no s'estava de fer notar la deriva *catalanista* del grup i la tendència a l'afirmació d'una identitat pròpia que menystenia, segons ell, els obrers vinguts de fora. Al marge d'altres consideracions, que caldria fer, el fet és que la catalanitat xocava amb l'espanyolitat i no acabava d'acceptar-ne una simple folklorització regionalitzadora. En aquest punt, estic convençut que la *peculiaritat* del cas català al segle XIX fou que des d'un bon començament a Catalunya s'entrelligaren i entraren alhora en conflicte dos processos de nacionalització liberal, l'espanyol i el català.

No caldria advertir-ho. Catalanitat no implicava per si mateixa cap catalanisme, i menys polític. Ara bé, el pes popular, no ja del PRDF català, sinó de la cultura política republicana federal i el federalisme, que era força transversal, afavorí tot un conjunt de debats abocats a la discussió de l'articulació social de futur a la península (en el fons també política). Una determinada generació militant, que constituí el principal grup dirigent de la FRE i la FTRE a Catalunya i alhora de l'anarquisme bakuninista i l'anarcosindicalisme (des de Farga Pellicer a Josep Llunas i Pujals, Cels Gomis, Eudald Canibell, o, en fi, Joan Montseny i Teresa Mañé), no deixava d'afirmar que la revolució obriria també una etapa de desplegament de les potencialitats catalanes, en tant que un poble a la fi socialment lliure.

Tot el que estic aquí exposant no significa cap acceptació directa i concreta dels diversos programes catalanistes polítics de l'esquerra (posem per cas, l'aposta de Valentí Almirall o la de Vallès i Ribot). Si es vol, no anava més enllà d'una *actitud positiva*, relativament general, davant el fet català (o amb el meu qualificatiu, la catalanitat) i es traduïa, això sí, amb la col·laboració força regular i àmplia amb moviments i institucions culturals diversos del catalanisme del moment.

Ens toca ara fer notar un canvi profund de paradigmes en el tombant del segle XIX /XX. Fou un moment de revisions de velles estratègies, com és conegut. En particular, es pot constatar llavors a Catalunya (i en general a la resta de l'estat) la pèrdua de l'hegemonia de la cultura republicana federal dins el republicanisme. Molts foren els motius, però el fet és que s'acabà imposant una cultura republicana simplement progressista, que en algunes versions no era sinó zorrillista, és a dir, bel·ligerantment centralista i espanyolista. El seu exponent d'èxit a començaments de segle fou, és clar, Lerroux.

Foren moltes les repercussions de la derrota finisecular de la cultura de la democràcia directa i popular, inter-nacionalista i federalista, que havia recollit en especial el republicanisme federal pimargallià, i que tant havia marcat la militància obrera i popular catalana. (Això sí, i sigui dit entre parèntesi, derrota que, tanmateix, no hem de confondre amb la seva desaparició). Alhora, es produí una batalla entre els significats d'algunes paraules molt usades dins la militància. Des de *sempre* (és a dir, des de finals del XVIII i principis del XIX), hom havia parlat d'universalisme, internacionalisme i cosmopolitisme. *Universalisme* venia a indicar la validesa arreu (universal) d'alguns valors que en deien imprescriptibles, com els drets naturals i de l'home, al marge de la política, els estats, imperis o també els costums instituïts. *Inter-nacionalisme*, al seu torn, procurava defensar les relacions fraternals entre les nacions i tenia alhora una vessant que s'oposava a les guerres entre els estats i una d'altra que proclamava el dret dels pobles a ser reconeguts. Hi havia, per a dir-ho col·loquialment, molt del quaranta-vuit dins els moviments internacionalistes del segle XIX. Finalment, el *cosmopolitisme* es movia

clarament en un terreny de reconeixement dels drets polítics, ja que posava en relleu la idea de ser ciutadà del món en contraposició a la filiació nacional i estatal. Doncs bé, en un procés paral·lel al que havia succeït amb d'altres termes (com, per exemple, democràtic i democràcia) a finals del segle s'imposà la confusió i els tres termes passaren a ser intercanviables, sense més precisió que una pretesa contraposició de tots ells respecte dels nacionalismes i els patriotismes agressius.

Tot aquest parèntesi, potser excessiu, crec que ens pot ajudar a entendre, al costat de l'hegemonia de les versions conservadores i tradicionalistes dins el catalanisme, així com el triomf de la cultura republicana progressista i zorrillista dins el republicanisme, l'arraconament de les actituds positives envers el fet català des de la militància obrera i sindical, els anys noranta i sobre tot els primers anys del segle XX.

Estic acabant. El dit no anul·la la persistència d'alguns petits grups (com per exemple el nucli a l'entorn de Mas Gomeri, l'aposta catalanitzadora del grup Progrés, la provatura de *l'Avenir* de Felip Cortiella, o el posterior grup Tramontana del jove Salvador Seguí) que intentaren assumir el fet català com a un element significatiu de la pròpia estratègia revolucionària i anarquista. No van tenir èxit i l'intent els va reportar més aviat crítiques i incomprendiments entre les principals instàncies dirigents i militants del moviment, però, a diferència dels seus antecessors, no es conformaven amb casar i evitar xocs entre la seva catalanitat i la ideologia, sinó que volgueren projectar un programa determinat de catalanització de l'anarquisme i el sindicalisme a Catalunya.

He usat sobretot referències anarquistes i anarcosindicalistes, que foren sens dubte els que comptaren amb una influència més àmplia i estesa, encara que no total, entre la militància obrerista catalana del moment. En l'àmbit del socialisme polític, el psoisme tendia a mantenir una opinió tancada, que apel·lava a l'internacionalisme obrer (sens dubte en la seva lectura més cosmopolita i confusa) i defensava a la pràctica la diglòssia i la preeminència del castellà i, també, d'alguna manera, un patriotisme espanyol entès com a més omni-comprensiu i incontestable. El socialisme liberal i reformista pel seu costat, va mantenir en aquest punt moltes coincidències no ja amb el federalisme d'arrel pimargalliana i fins i tot catalanista de Vallès i Ribot, sinó, potser majoritàriament, amb el regionalisme possibilista d'altres republicans no federals com Roca i Roca o Sampere i Miquel.

En qualsevol cas, cal potser advertir (l'actualitat mana) que aquell catalanisme popular, o, millor dit, l'acceptació de la *catalanitat* per l'obrerisme cooperativista i socialista i el sindicalisme obrer, quan es produïa, s'inscrivía dins els paràmetres d'una cultura federal, amb projectes de base pimargalliana i abast federalista. En aquest sentit, ningú (o pràcticament ningú) se sentia inclinat ni al separatisme ni a l'acceptació d'una aposta nítidament nacionalista per a Catalunya, i molt menys agressiu o no solidari amb la resta dels pobles de la península. No ens hauríem d'equivocar, tampoc el regionalisme de la Lliga ni les formulacions nacionalistes republicanes anaven per aquí.

Algunes reflexions finals per acabar

M'havia plantejat, optimista, entrar directament i de ple amb el sindicalisme. No ho he fet i en demano disculpes. Ara bé, tinc una excusa: el gruix de les reflexions a l'entorn del significat del sindicalisme com a tal, més enllà de les formulacions que ja he comentat sorgides de l'impacte de la Primera Internacional i la reformulació del sindicalisme revolucionari, foren posteriors, després del sotrac que representà la crisi del 1917 i la primera postguerra.

D'altra banda, pel que he anat argumentant, podria semblar que la identificació entre l'unitarisme i el progrés modernitzador (l'espanyolisme), així com tota la problemàtica derivada de la immigració del primer nou-cents, s'havien imposat del tot, sense deixar cap opció al retorn de la catalanitat del vuit-cents. Però això no és ben bé així. La persistència de formes artesanals de la feina i la importància renovada de determinades conglomeracions de barri i ciutats intermèdies assegurarien durant molt de temps la continuïtat d'un conglomerat popular-obrer actiu i persistent. Actuà ara, posem a partir de la crisi de la primera postguerra, al costat d'una renovada força proletària, el que dotà de complexitat la cultura obrerista, sense perdre del tot tanmateix la seva referència vuitcentista. En aquest sentit, prosseguí la coexistència -i, com he anat reiterant, les múltiples tensions- entre militàncies cooperativistes, reformistes, sindicalistes, radicalismes polítics, esquerrans, esquerranistes i també catalanistes. També continuaren les ambigüitats en la delimitació i dibuix de la classe obrera i no fou fàcil de constatar en la realitat la pretesa puresa *obrero i obrerista* del moviment obrer, segons que proclamaven alguns discursos. Els mateixos anarquistes sovint es veieren abocats a la col·laboració amb els polítics i les mobilitzacions republicanes, també a la participació en les reiterades conspiracions polítiques antimonàrquiques. Com he anat reiterant, no puc entrar en el detall i la narració dels múltiples exemples existents. Però, al marge d'altres consideracions sens dubte importants, no hauríem d'oblidar que tota la problemàtica de la Setmana Tràgica no es pot entendre sense el pes de la conspiració republicana, anti-maurista i anti-monàrquica del 1909 i més enllà, almenys del 1910 i 1911. A més, com molts de vostès ja saben, les relacions entre el sindicalisme cenetista i el republicanisme nacionalista a l'entorn del 1917 continuaren. Per no parlar de tot el que significà el procés de revitalització del catalanisme popular d'esquerreres el 1930-1931, fora dels límits temporals que aquí ens hem marcat.

Bibliografia

GABRIEL, Pere. «Sobre la cultura política obrera a Catalunya el segle XIX. Algunes consideracions». *Revista Cercles d'Història Cultural*, 8 (2005), p. 15-42.

GABRIEL, Pere. «Sindicatos obreros y reforma social en el siglo XIX. El reformismo antes de la reforma». Dins d'ESPUNY, María Jesús, PAZ, Olga i CABAÑETE, Josep (eds.). *Un siglo de derechos sociales. A propósito del centenario del Instituto de Reformas Sociales (1903-2003)*. Bellaterra: UAB, 2006, p. 81-110.

GABRIEL, Pere. *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*. Reus/Barcelona: Fundació Josep Recasens i Fundació Campalans, 2007.

GABRIEL, Pere. «Un siglo de sindicalismo en España (1870-1970). Propuestas y significados». Dins CASTILLO, Santiago (coord.). *Mundo del trabajo y asociacionismo en España*. Madrid: Catarata, 2014, p. 139-170.

GABRIEL, Pere. «Capítulo 5. Los socialismos del siglo XIX y principios del XX en algunos textos». Dins SERRALLONGA, Juan i AMORES, Montserrat (coords.). *Palabras en acción. Revolución, Obrero, Socialismo y Federalismo (1843-1917)*. Madrid: Catarata, 2018, p. 124-148.

Abans del 1914: Què pensaven les militàncies obreres i republicanes?

GABRIEL, Pere. «Cap. 2. Obrers i sindicats al segle XIX, fins els anys de la Primera Guerra Mundial: catalanisme i catalanitat». Dins OYÓN, José Luis i ROMERO, Juanjo (eds.). *Clase antes que nación. Trabajadores, movimiento obrero y cuestión nacional en la Barcelona metropolitana, 1840-2017*. Barcelona: El Viejo Topo, 2018, p. 87-116.

GATTI DE GAMOND., Zoé. *Fourier et son système*. Paris: L. Desessart Éditeur, 1839.